

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Kurds' confrontation with each other during the period of Shah Abbas I (996-1038 A.H.)

Abdolhadi Khademyani¹ , Mahboub Mahdavian² Amir Abdolahi³

¹. Department of History and Civilization of Islamic Nations, Islamic Azad University, Khoi, Iran. E-mail: hadikhademyani@hotmail.com

². Department of History and Civilization of Islamic Nations, Islamic Azad University, Khoi, Iran. E-mail: dr.m.mahdavian@gmail.com

³. Departeman of History anaku branch .Islamic azad university anaku Iran. E-mail: amirabdulahi@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>13 Jan 2022</i> Revised: <i>6 March 2022</i> Accepted: <i>1 November 2022</i> Published online: <i>25 March 2023</i></p> <p>Keywords: <i>Safavid</i> <i>Iran</i> <i>Kurdish people</i> <i>Shah Abbas I</i> <i>Kurds.</i></p>	<p>Examining the relations of Kurdish tribes and tribes with each other and with the central government is one of the important topics of Iran's history in the Islamic period. This issue was more important in the Safavid period, especially in the western regions of Iran, due to the hostile relations that were going on with the Ottoman government. In this article, the activities of Kurdish clans and peoples in the western regions of Iran, in the political developments of the period of Shah Abbas I (1038-996 AH) have been investigated historically with a descriptive approach. Among the important topics of this article, what were the policies and causes of the conflicts between the Kurds during the period of Shah Abbas I? The result of the research shows that during the era of Shah Abbas I, the Kurdish clans and tribes of Iran, who had the power and sovereignty of the states of the western regions of Iran in the provinces of Kurdistan, Kermanshah, and Azerbaijan, were among the main political and military actors in the west of the country. In this period, a kind of multi-faceted relationship between the tribes and the Kurdish people has been created, which, while creating unrest in the western province of Iran, has also led to tribal conflicts. The main actors of tribal and tribal conflicts in the Kurdish regions during the period of Shah Abbas I were Mahmudi, Danbali, Broadost, Makri, Hakkari, Ardalan, Belbas, Oramans, and Baneh tribes, who were fighting each other for different and numerous reasons. According to the results of this article, coercion, expansionism of the territory of Kurdish princes, power-seeking of some Kurdish tribes, internal disputes and efforts to please the central government, favoritism and fluid policies of the Safavid and Ottoman governments are among the most important causes of Kurdish tribal and tribal conflicts in the period Shah Abbas was the first.</p>

Cite this article: Khademyani, Abdolhadi. Mahdavian, Mahboub. Abdolahi, Amir (2023). **Iranian Kurds' confrontation with each other during the period of Shah Abbas I (996-1038 A.H.)**. Iranian Civilization Research, 5(1) 67-85.

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: 10.22103/JIC.2023.21051.1169

English Extended Abstract

1. Introduction

Kurds have undoubtedly played an important role in the political history of Iran. During the Safavid period, the establishment of Kurdish settlements near the Ottoman borders significantly influenced the delineation of borders between the two countries and played a crucial role in defending Iran's territorial boundaries. During this period, the Kurds had power and influence, and they exercised their power through large families. The presence of many nomads and tribes is a significant and remarkable feature of the Kurds. Thus, the history of the Kurds can be described as intertwined with the histories of these nomads and tribes. In such a way that the history, culture, and customs of the people have been formed and developed in this format. During the Safavid era, powerful clans such as Mahmudi, Danbali, Bradost, Makri, Hakkari, Ardalán, Zanganeh, Baban Oraman, etc. lived in the western borders of Iran. Given the structure of tribal and clan life, it was inevitable for conflicts and disputes to arise, especially considering the geographical location between the Safavid and Ottoman governments and the influence of government policies on their peaceful existence. As previously mentioned, these differences were further exacerbated. This research aims to delve into the variances and rivalries among Kurdish clans during the reign of Shah Abbas I (1038-996 AH). Its primary goal is to answer the pivotal question: which Kurdish communities were embroiled in conflicts with one another, and how did these conflicts transpire? The main reasons for this conflict, and what was the conflict? During the reign of Shah Abbas I, Eilat held significant importance and played a prominent role. Various factors, such as tribal interests, personal and tribal ambitions, as well as the policies of both the Safavid and Ottoman governments, created a fertile ground for conflicts among the Mahmudi, Hakkari, Belbas, Oraman, and Bane tribes.

2. Research Methodology

This article aims to investigate the tribal and clan conflicts among the ruling Kurds during the reign of Shah Abbas I, using a historical methodology and a descriptive approach that analyzes the available data.

3. Discuss

During the historical era when the Kurds resided within the domains of the Safavids and Ottomans, their strategic location greatly influenced their approach and policymaking. The Kurds, being mindful of their clan's interests, strategically engaged or confronted both the Safavid and Ottoman governments. During this period, Kurdish local governments had a dual policy with each other and with the central government. Throughout the fluctuating history of Kurdish relations with both their communities and central governments, a profound interplay emerged in which the influence and loyalty of Kurdish families directly corresponded to the internal power and military might of their respective provinces. Due to their strategic location on the border between the Safavids and the Ottomans, they found themselves alternating between supporting the Safavids and forming alliances with the Ottomans during that era. The considered sultan had a direct influence on their policies. Despite certain Kurdish states being united and supporting the Ottoman sultans, it is worth noting the close relationship between the influential Ardalán family and the Safavids in the inner regions of Iran. Shah Abbas I, in particular, played a pivotal role in fostering this strong bond, with many Kurds who had previously been under Ottoman rule during the Khudabandeh kingdom era

English Extended Abstract

being drawn back due to the government's prevalent weakness in support of the Safavid government in this period.

What had limited the power of the Kurds during this period? Their internal conflicts revolved around the struggle for power and the desire to gain favor with the Safavid or Ottoman kings. They did not face each other in any way. This issue caused the Kurdish people to wander into the company or confrontation with the central government. Furthermore, a significant proportion of the Safavid army's forces dedicated to quash the Kurdish rebellion consisted of Kurdish tribes and clans. Through the implementation of this policy, Shah Abbas I skillfully examined the allegiance of these individuals, and strategically fostered division and animosity within the Kurdish community, thereby extinguishing any hope for their unity. The Kordenshin regions are characterized by their natural and mountainous surroundings, with foothills extending from the Zagros range. The ruggedness of this land has fostered a resilient and determined spirit within the powerful tribes, leading to their unwavering independence. As a consequence, power struggles arose, leading to conflicts between them. These conflicts, in turn, heightened the tensions between the provinces, creating a dynamic that fluctuated between convergence and divergence over time. He had provided them with each other and with the Safavid or Ottoman governments.

During the period of Shah Abbas I, Kurds were among the main actors in the field of local politics in the west of the country. During the period under discussion, the structure of Ili, which is considered one of the specialties of the Kurds had a special kind of politics in the Kurdish areas. This policymaking at the regional level revolved around axes such as the alliance and competition of the Kurdish people. During this time, it is evident that Kurdish families were highly engaged in competition and confrontations, rather than fostering interaction. The unfortunate truth is that this reality not only resulted in extensive warfare and conflict within the province but also sparked discontent throughout the Kurdish regions, allowing the Ottomans to encroach upon our homeland. Naturally, the causes and factors behind the Kurdish conflict varied depending on the specific states and provinces involved. Despite internal disagreements and the desire for dominance, the central government actively sought alliances and conflicts with both the Safavid and Ottoman governments. The pursuit of power, whether fueled by encouragement, persuasion, or tribal alliances, emerged as a relentless driving force behind the Ili conflicts, leading tribes to engage in destructive battles against one another. The Kurds were the first in the period of Shah Abbas I.

4. Result

Exploring the intricate dynamics among Kurdish and other tribal factions, as well as their complex interactions with the central government, has been a pivotal subject in Iran's historical narrative during the Islamic era. During the Safavid period, the issue I'm referring to became increasingly crucial, particularly in the western regions of Iran, where intense hostilities with the Ottoman government prevailed. This article historically investigates the political involvement of Kurdish clans and peoples in the western regions of Iran during the reign of Shah Abbas I (1038-996 AH) using a descriptive approach. What were the policies and causes that led to the conflicts between the Kurds during the reign of Shah Abbas I, as discussed in this article? Research findings show that the Kurdish clans and tribes held significant influence and vast authority over the western territories of Iran during the reign of Shah Abbas I. They specifically exerted their sovereignty within the provinces of Kurdistan, Kermanshah, and Azerbaijan, establishing themselves as major players in both political and military affairs in the region. Currently, there exists a complex and intricate relationship between the tribes and the Kurdish people. This relationship has not only sparked unease in the western province of Iran but has also ignited territorial disputes among

English Extended Abstract

different tribal groups. During the time of Shah Abbas I, several tribes engaged in tribal and territorial conflicts within the Kurdish regions. These conflicts involved prominent actors such as the Mahmudi, Danbali, Broadost, Makri, Hakkari, Ardalan, Belbas, Oramans, and Baneh tribes. The reasons behind their fierce rivalries were diverse and numerous, fueling a complex web of conflicts in the region. This article's findings highlight the myriad factors that contributed to the tribal conflicts and tensions during the reign of Shah Abbas I. Coercion, territorial expansion by Kurdish rulers, power ambitions of certain tribes, internal disputes, the pursuit of central government approval, favoritism, and the ever-changing policies of the Safavid and Ottoman authorities all played critical roles in fanning the flames of discord among Kurdish tribes and the Ilis have been.

دانشگاه شهید باهنر کرمان

پژوهشنامه تمدن ایرانی

شماره الکترونیکی: ۰۸۶۷-۲۸۲۱

پژوهشنامه تمدن ایرانی، سال پنجم، شماره یک (پیاپی ۹)، بهار و تابستان ۱۴۰۲

تقابل گردهای ایران با همدیگر در دوره شاهعباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق)

عبدالهادی خادمیانی^۱ ، محبوب مهدویان^۲ ، امیر عبداللهی^۳

^۱ گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران. hadikhademyani@hotmail.com

^۲ گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران (نویسنده مسئول). dr.m.mahdavian@gmail.com

^۳ گروه تاریخ، واحد ماکو، دانشگاه آزاد اسلامی، ماکو، ایران. amirabdulahi@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۳</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۰۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>صفویه</p> <p>ایران</p> <p>ایلات گُرد</p> <p>شاهعباس اول</p> <p>گُردها.</p>	<p>بررسی روابط ایلات و قبایل کرد با یکدیگر و با دولت مرکزی، از مباحث مهم تاریخ ایران در دوره اسلامی است. این مسئله در دوره صفویه، به‌ویژه در نواحی غربی ایران، به دلیل روابط خصمانه‌ای که با دولت عثمانی در جریان بود، از اهمیت بیشتری برخوردار است. در این مقاله، کنش‌گری طوایف و ایلات گُرد نژاد مناطق غربی ایران، در تحولات سیاسی دوره شاهعباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) به روش تاریخی با رویکرد توصیفی مورد بررسی قرار گرفته است. یکی از پرسش‌های اصلی نوشتار حاضر عبارت است از آنکه سیاست‌ها و علل درگیری‌های ایلات گُرد با یکدیگر در دوره شاهعباس اول، چگونه بوده است؟ نتیجه پژوهش نشان می‌دهد در عصر شاهعباس اول، طوایف و قبایل گُرد ایران که قدرت و حاکمیت ایلات مناطق غربی ایران را در ولایات گُردستان، کرمانشاهان و آذربایجان در اختیار داشتند، از کنشگران اصلی سیاسی و نظامی در غرب کشور بودند. در این دوره، نوعی رابطه چند وجهی بین طوایف و ایلات گُرد به وجود آمده است که ضمن ایجاد ناآرامی‌ها در ایالت غربی ایران، درگیری‌های طایفه‌ای را نیز منجر شده است. کنشگران اصلی نزاع‌های طایفه‌ای و ایلی در مناطق گُردنشین در دوره شاهعباس اول طوایف و ایلات محمودی، دنبلی، برادوست، مگری، حکاری، اردلان، بلباس، اورامان‌ها و امرای بانه بودند که به دلایل متفاوت و متعدد با هم درگیر بودند. بر اساس نتایج این مقاله زورگویی، توسعه‌طلبی قلمرو امرای گُرد، قدرت‌طلبی برخی قبایل گُرد، اختلافات داخلی و خوش‌خدمتی به حکومت مرکزی، جانب‌داری و سیاست‌های سیال دولتین صفوی و عثمانی، از مهم‌ترین علل درگیری‌های ایلی و طوایفی گُردها در دوره شاهعباس اول بوده است.</p>

استناد: خادمیانی، عبدالهادی؛ مهدویان، محبوب؛ عبداللهی، امیر (۱۴۰۲). تقابل گردهای ایران با همدیگر در دوره شاهعباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق). ۵ (۱)، ۶۷-۸۵

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. © نویسندگان.

DOI: 10.22103/JIC.2023.21051.1169

0

۱. مقدمه

شاه‌عباس اول حاکمیتی را دست‌گرفت که آشفتگی و نابسامان‌های زیادی در مسائل داخلی و خارجی داشت. قزلباش‌ها پس از قتل ملکه خیرالنساء بیگم گستاخ‌تر شده و از سوی دیگر قلمرو در شرق مورد تهاجم ازبکان، از ناحیه شمال غرب نیز شروان‌ها و از ناحیه غرب عثمانی‌ها که با استفاده از فرصت پیش‌آمده قلمرو خود را تا نواحی همدان گسترش داده بودند. از آنجا که شاه‌عباس هم‌زمان قادر به سروسامان دادن به امور داخلی و کنترل سران قزلباش و دفع تهاجم ازبکان در شرق و در غرب عثمانی‌ها نبود، مجبور به مذاکرات صلح با عثمانی‌ها شد که منجر به انعقاد عهدنامه صلح استانبول^۱ (۹۹۹ ق / ۱۵۹۰ م) گردید.

طبق عهدنامه مذکور تمامی نواحی متصرف شده توسط عثمانی در نواحی غرب و شمال غرب کشور از جمله تبریز، بخش‌های از آذربایجان، گوردستان، لرستان، ایالات ارمنستان و شیروان، گرجستان، قراباغ و قلعه نهاوند در دست آن‌ها باقی ماند. عهدنامه مذکور پیامدهای منفی برای حکومت صفویه داشت. از مهم‌ترین پیامدهای که این صلح برای نواحی غربی ایران از جمله مناطق گوردنشین داشت، به علت تغییر حاکمیت درگیری‌های طایفه‌ای زیادی بین ایالات گورد در این دوره به وجود آمد که این درگیری‌ها پیامدهای منفی برای مناطق گوردنشین و نیز دولت مرکزی داشت. این مقاله با روش تاریخی و رویکرد توصیفی با تحلیل داده‌های موجود درصدد بررسی درگیری‌های ایلی و طایفه‌ای بین گوردهای حاکم در دوره صفوی می‌باشد.

۱-۱- طرح مسئله

گردهای ایران در عصر صفویان و حاکمیت شاه‌عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) و سده‌های بعد از آن، در ساختار ایلی جامعه ایران بدون تردید نقشی غیرقابل‌انکار داشته‌اند. به جهت قرار گرفتنشان در مجاورت مرزهای عثمانی‌ها، مهم‌ترین نقش آنان را می‌توان تعیین سرحدات مرزی میان دو کشور و دفاع از مرزهای ایران دانست. در واقع گوردها در عصر صفوی صاحب قدرت و نفوذ زیادی بودند و غالباً آن‌ها دامنه قدرت خود را در ارتباط با خاندان بزرگ تعریف می‌کردند. شاید یکی از جوانب بسیار قابل توجه جامعه گوردها وجود عشایر و ایالات گوردستان باشد؛ که در واقع می‌توان گفت سخن از عشایر و قبایل گورد سخن از بخشی مهمی از تاریخ گوردها است. وجود عشیره و قبیله در جامعه گوردها به قدری با نفوذ و پر قدرت است که می‌توان گفت فرهنگ، آداب و تمام رسوم زیستن در یک جامعه منسجم در تاریخ گوردها از عشایر و قبایل سرچشمه می‌گیرد. علیرغم وجود نکات مهم و مثبت در ساختار اجتماعی گوردها بر اساس زیست قبیله‌ای و ایلی، یکی از نکات منفی آن درگیری‌ها و اختلافات قبائل و ایالات کرد با هم بود. در دوره صفوی نیز با وجود قبایل قدرتمندی چون محمودی، دنبلی، برادوست، مکری، حکاری، اردلان، بلباس، جاف، بابان، اورامان‌ها و ... و نیز سیاست‌های سیال دو دولت صفوی و عثمانی در قبال گوردها، اختلافات و درگیری‌های ایلی اجتناب‌ناپذیر بود. از این‌رو پرسشی که در این جستار مطرح می‌شود، چنین است: در دوره شاه‌عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) کدام یک از ایالات کرد در تقابل با هم قرار گرفتند و دلایل عمده این تقابل و درگیرها چه بود؟ در جواب این سؤال می‌توان گفت اغلب گوردهای صاحب قدرت دوره صفوی در ولایات گوردستان، مکری، آذربایجان، کرمانشاهان از جمله ایل‌ها و طوایف محمودی، دنبلی، برادوست، مکری، حکاری، اردلان، بلباس، اورامان‌ها و امرای بانه به دلایل قدرت طلبی برخی قبایل گورد، اختلافات داخلی و خوش‌خدمتی به حکومت مرکزی، جانب‌داری و سیاست‌های سیال دولتمند صفوی و عثمانی با همدیگر درگیری داشتند. البته لازم به ذکر است وجود درگیری‌ها

^۱ این قرارداد که بین شاه‌عباس اول و سلطان مراد سوم (۹۸۲-۱۰۰۳ ق) بسته شد. در حقیقت زمانی مورد قبول شاه صفوی قرار گرفت که عملاً قسمت‌هایی از مناطق غربی ایران در تصرف عثمانی‌ها بود؛ بنابراین شاه فقط وضع موجود را پذیرفت و به‌اکراه تن به واگذاری تبریز داد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳، ۲/ ۴۱۰: سیوری، ۱۳۷۴، ۷۴-۷۵).

متعدد میان ایل‌ها و قبائل کُرد به معنای عدم روابط صلح‌آمیز و تسامح جویانه قبائل کُرد با هم نیست، بلکه مقاله حاضر درصدد کشف روابط خصمانه قبائل با هم است و قصد ورود به روابط حسنه ایل‌های کُردی در دوره شاه‌عباس اول را ندارد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

در زمینه پژوهش حاضر تاکنون تحقیقی که مطابق عنوان تحقیق باشد، وجود ندارد. تردیدی نیست که تحقیقات صورت گرفته در خصوص تاریخ کردستان در عصر صفوی بسیار محدود است و از تناسب کمی و کیفی با ماهیت و ابعاد ناشناخته موضوع برخوردار نیست. علاوه بر این، منابع موجود عمدتاً رویکرد سیاسی به تحولات داشته‌اند. در چند سده اخیر آثار متعددی درباره تاریخ کردستان به رشته تحریر درآمده است. از جمله مطالب مفید و سودمندی در مورد بحث حاضر در کتاب‌های تاریخ مردوخ اثر شیخ محمد مردوخ کُردستانی، تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کُردستان نوشته شکرالله سنندجی، زبده تاریخ کُرد و کُردستان اثر ملا محمد شریف قاضی، تاریخ اردلان نوشته مستوره اردلان، تاریخ کُرد و کُردستان محمدمامین زکی بیگ، کُردها و کُردستان اثر واسیلی نیکیتین، تاریخ مهاباد اثر سید محمد صمدی و ... وجود دارد. علاوه بر این کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های فراوانی نیز تألیف شده است.

از جمله پژوهش‌های خاص به موضوع مورد بحث اشاره دارند، می‌توان به این‌ها اشاره کرد: جمال خسروی در رساله دکتری «پیامدهای تعامل و تقابل کُردها با حکومت‌های مرکزی (از صفویه تا پایان قاجار)» (۱۳۹۶)، با مطرح کردن سیاست‌های تعامل و تقابل حاکمان کُرد در قبال حکومت‌های مرکزی، قسمت اعظم آن به بررسی پیامدهای واگرایی و همگرایی کُردها با حکومت‌های مرکزی از دوره صفویه تا پایان عصر قاجار یعنی حدود ۴۰۰ سال را شامل می‌شود. رساله دکتری فریدون نوری با عنوان «بررسی تحلیلی شکل‌گیری حکومت صفویه و تأثیر آن بر تحولات کردستان از آغاز حکومت صفویه تا پایان عصر شاه‌عباس اول»، (۱۳۸۹) نیز تحولات سیاسی و اجتماعی کردستان از آغاز حکومت صفوی تا پایان عصر شاه‌عباس اول را مورد بررسی قرار داده است. هر چند این پژوهش مطالب مفید و ارزشمندی در مورد ایلات کُرد دارد، ولی روابط کُردها با همدیگر از نکات مغفول این پژوهش است. پایان‌نامه ارشد جلیل بختیاری با عنوان «اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کُردهای ایران در دوره صفویه» (۱۳۸۳) علیرغم بازتاب سیمای کُردها در این دوره، اشاره‌ای به روابط آن‌ها در دوره شاه‌عباس اول ندارد. رساله دکتری «جایگاه کُردها در روابط ایران و عثمانی دوره قاجاریه- از ابتدای قاجار تا معاهده ارز روم دوم ۱۲۰۰-۱۲۶۳. ق» اثر صالح امین پور فقط در پیشینه تاریخی پژوهش، اشاراتی به روابط کُردها با دولت صفویه داشته است. همچنین نگارندگان این مقاله نیز در تحقیقی دیگر با عنوان «تعامل و تقابل اردلان و زنگنه در دوره و زنگنه در دوره صفویه» ضمن بررسی واگرایی و همگرایی دو ایل مذکور اشاراتی گذرا به دوره صفویه داشته‌اند. البته تحقیق مذکور محدود به این دو ایل هست و ایلات دیگر کُرد در کانون توجه نبوده است. با این وجود هیچ یک از این پژوهش‌ها در مورد موضوع مورد بحث ما به جد، کامل و مستقل مطالبی ننوشته‌اند و اگر هم نوشته‌اند، تنها به گوشه‌ای از آن پرداخته‌اند. تفاوت این پژوهش با تحقیقات پیشین در باب موضوع مورد بحث پیروی از یک رویکرد تخصصی و تحلیلی به ایلات کُرد در دوره شاه‌عباس اول صفوی است.

۱-۳- ضرورت و هدف تحقیق

درباره ضرورت تحقیق می‌توان گفت از آنجایی که بخش زیادی از تاریخ کُردها به صورت شفاهی و غیر مکتوب بوده است و از طرف دیگر بسیاری از مسائل تاریخی کُردها به صورت جدی مورد بحث و واکاوی قرار نگرفته است؛ لذا مطالعه و تحقیق درباره تقابل کُردها با یکدیگر در یکی از دوره پادشاهان مهم صفویه برای روشن شدن برخی حقایق تاریخی آنان و توصیف، ایضاح، بازبینی و نقد دیدگاه و نظرات، ضرورت درک بهتر و بیشتر حیات سیاسی قبایل و ایلات کُردها را در جغرافیای دوره صفویه ایجاب می‌کند.

۲- بحث اصلی

۲-۱- شاه‌عباس اول و کردها:

کردها و سران ایلات از جمله گروه‌های بودند که در جریان لشکرکشی‌های شاه‌عباس اول به سایر نقاط ایران به او کمک کردند. سیاست شاه صفوی در قبال کردها و سران آن‌ها تابع سیاست صفویان نسبت به کردها بود. در دوره صفویه به دلیل قرار گرفتن ایلات کرد در سرحدات مرزی ایران و عثمانی و نیز تغییر پی‌درپی مرزها در نقاط غربی که ایلات کرد را مجبور به تابعیت یکی از حکومت‌های مذکور می‌کرد، همیشه نوعی واگرایی میان کردها و حکومت صفوی وجود داشت. البته اشتراک مذهبی اکثریت کردها با عثمانی‌ها نیز مزید بر علت شد تا تنش‌ها میان صفویان و ایلات کرد در دوره صفوی اجتناب‌ناپذیر باشد.

اشتراک مذهبی کردها و عثمانی‌ها در دوره شاه‌عباس اول نیز برخی از ایلات کرد را به عثمانی‌ها متمایل کرده بود که نتیجه آن درگیرهای میان شاه‌عباس اول و برخی ایلات را رقم زد. (فلسفی، ۱۳۶۹: ۳/۸۹۶). البته شاه‌عباس اول نیز به تلافی جانب‌داری کردها از عثمانی‌ها و نیز نگرانی از شورش کردها و همدستی با عثمانی‌ها سیاست کوچ اجباری آنان به خراسان و برخی نقاط مرکزی ایران را در تمام دوره حکومت خویش اجرا کرد (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۲۹۴). بدین صورت در دوره شاه‌عباس اول ایلات کردی که با شاه صفوی همراه بودند و در درگیری‌های میان صفوی و عثمانی جانب صفویان را می‌گرفتند، مورد لطف شاه‌عباس اول قرار می‌گرفتند و برعکس ایلات و سران طوایف کرد که جانب عثمانی را می‌گرفتند، مورد غضب و جنگ شاه صفوی قرار می‌گرفتند.

بخشی از هدف اصلی تحقیق حاضر درباره آن دسته از ایلات کردی است که در دوره صفوی با حمایت از شاه صفوی مورد حمله سایر ایلات کرد دیگر قرار گرفته است؛ زیرا در بررسی علل تقابل ایلات کرد در دوره شاه‌عباس اول یکی از دلایل تقابل ایلات کرد با همدیگر جانب‌داری برخی ایلات و سران آن‌ها از حکومت صفوی بود که خوشایند سایر ایلات کرد دیگر نبود. نکته مهم در خصوص وضعیت کردها در این دوره این بود که کردستان به عنوان بخش قطعی از سرزمین ایران قلمداد شد (فسائی، ۱۳۸۲، ۱/۴۵۲؛ امین پور، ۱۳۹۲، ۵۲-۵۳).

شاه‌عباس اول پانزده سال پس از جلوس بر تخت سلطنت هنگامی که پایه‌های سلطنتش را تحکیم بخشید و از شر همسایه شرقی راحت شد، بعد از بازیابی قوای نظامی امپراتوری صفوی تصمیم به باز پس‌گیری مناطقی غربی را که با عهده نامه استانبول به امپراتوری عثمانی واگذار کرده بود، گرفت. لذا به غرب ایران بیشتر توجه کرد؛ کردها جزء آن دسته از افرادی بودند که مورد توجه شاه صفوی قرار گرفتند. بنا به روایت منابع آن دوره، نخستین بار امرای کرد شاه‌عباس اول را تحریک و تشویق به باز پس‌گیری مناطق از دست رفته کردند (نوری، ۱۳۸۹، ۱۵۹).

غازی بیگ در سلماس علیه علی پاشا حاکم عثمانی تبریز شورش کرد. غازی بیگ به محض اطلاع از لشکرکشی عثمانی‌ها برای مقابله با او، پسر خود ابدال خان را برای استمداد و کمک نزد شاه صفوی فرستاد و با تذکر و یادآوری این که تبریز اکنون به سبب لشکرکشی علی پاشا به سلماس از وجود نیروی‌های عثمانی خالی است، شاه‌عباس اول را تحریک و تشویق به حمله به تبریز کرد (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۲۴۴؛ نوایی، ۱۳۶۷: ۲/۲۲۱)؛ بنابراین شاه‌عباس اول بر اساس تدابیر امیر کرد غازی خان و سرگرم کردن سپاه عثمانی موفق شد شهر تبریز را از دست عثمانی‌ها باز پس گیرد. شاه صفوی پس از این فتح دست از تلاش بر نداشت و لشکر خود را برای تسخیر قلعه‌های ایروان و نخجوان ادامه داد. از جمله امرای کردی که در لشکرکشی شاه‌عباس اول به هنگام فتح تبریز و قلاع ایروان و نخجوان همراه او بودند، غازی بیگ، قورچی بیگ برادر و سران شاه قلی بیلان حکاری، قلیچ بیگ دنبلی، جمشید سلطان دنبلی، منصور بیگ محمودی و اولاد او و شیخ حیدر مکرری بودند. این امراء همراه نیروهایشان در صفوف لشکریان صفوی حضور چشمگیری داشتند. شاه‌عباس صفوی پس از فتح تبریز، این ایالت را به ذوالفقار خان، مرند را به جمشید سلطان دنبلی، الکای خوی و سلماس را به غازی بیگ و

مراغه را به شیخ حیدر پسر امیره بیگ مگری واگذار کرد. هرچند شیخ حیدر به هنگام فتح قلعه‌های ایروان و نخجوان بی‌باکانه و بی‌محابا به لشکر عثمانی حمله کرده که مورد اصابت گلوله قرار گرفت و کشته شد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۶۴۵-۶۴۲ و ۶۵۷).

شاه‌عباس اول، خان احمدخان اردلان را در سال‌های جوانی به دربار خویش فراخواند و پرورش داد و پس از چند سال به جای پدر بر مسند حکومت کردستان اردلان نشاند و بسیاری از سیاست‌های خود را در مرزهای غربی و در تقابل با عثمانی و ایلات دیگر گرد به وسیله او پی‌گیری کرد (هادیان، ۱۳۹۴، ۱۴۶-۱۴۷).

۲-۲- علل درگیری طایفه‌ای کردها در دوره شاه‌عباس اول

از علل و عوامل درگیری کردها با یکدیگر در دوره صفوی می‌توان به موارد از جمله زورگویی و توسعه‌طلبی قلمرو امرای گرد، قدرت طلبی برخی قبایل گرد، علت‌های مذهبی که در این دوره به وضوح مشاهده می‌شود، تاخت‌وتازهای برخی قبایل از جمله بلباس که بدون دلیل به ایلات دیگر گرد حمله می‌کردند، (روژیانی، ۱۳۸۱، ۱۲۱) اشاره کرد. البته علت اصلی درگیری‌ها در این دوره حمایت برخی ایلات گرد از عثمانی‌ها و صفوی‌ها بود. به این دلیل که دو دولت به هر شیوه‌ای تلاش می‌کردند که بر مناطق گردنشین تسلط داشته باشند و آن را جزء قلمرو خود سازند، به این مناطق حمله می‌کردند و یا با توسل به قوه قهریه با زور یا راضی نگه داشتن سران گرد، آنان را به زیر فرمان خود درمی‌آوردند. در واقع با این سیاست‌ها دولتین صفوی و عثمانی خاندان‌های حکومتگر گرد و ایلات را به جان یکدیگر می‌انداخته‌اند و حتی گاهی اعضای یک خاندان را علیه یکدیگر تحریک می‌کردند (خسروی، ۱۳۹۶، ۳۵).

مناطق گردنشین به یکی از میدان‌های پیکار نبردهای نظامی دو طرف بدل گردیده بود و تعدادی از جنگ‌ها در این مناطق بین دو دولت صورت می‌گرفت. بدین صورت ایلات گردنشین تبدیل به یکی از راه‌های اصلی لشکرکشی نیروهای دو طرف برای تاختن به شهرها و مناطق دیگر شد (مصطفی امین، ۲۰۰۶: ۲-۳۱). در برخی جنگ‌ها، غالباً عده‌ای از ایلات گرد در اردوهای سپاه طرفین قرار می‌گرفتند (خسروی، ۱۳۹۶، ۵۸ و ۶۱) که در نتیجه این جنگ‌ها آبادی‌های گردستان ویران، دارایی‌های آنان غارت و خود ایلات نیز به جان هم افتاده بودند. به این ترتیب نیروی انسانی کردها نابود و یا مجبور به مهاجرت و آوارگی می‌شدند.

۲-۳- درگیری محمودی‌ها^۱ با دُنبلی‌ها^۲

بعد از سرگیری منازعات بین عثمانی‌ها و صفوی‌ها با توجه به اینکه منازعات و درگیری‌های این دو دولت در مناطقی رخ می‌داد که ایلات گرد در آن زندگی می‌کردند، بازتاب برخی گزارش‌های مورخان صفوی درباره درگیری‌های ایلات با همدیگر قابل تأمل است. از جمله تقابل و درگیری محمودی‌ها و دُنبلی‌ها از آن درگیری‌های ایلی بود که هرکدام جانب یکی از طرفین درگیر را گرفته بودند. البته اختلافات دیرینه‌ای دیگری نیز با هم داشتند که نمونه آن قتل حاجی سلطان دُنبلی توسط ایل محمودی که مورد حمایت عثمانی‌ها در دوره شاه‌طهماسب (۹۳۰-۹۸۴. ق) بودند (بدلیسی، ۱۳۷۳: ۳۱۲-۳۱۳). در جریان نبرد عثمانی با صفویان، ایل محمودی و سران آن‌ها با شاه‌عباس اول سر ناسازگاری داشتند. هر چند منابع

^۱ خاندان محمودی در گذشته در شرق دریاچه وان در منطقه آشوب می‌زیسته‌اند. طبق کتاب شرف نامه نسب این خاندان از سلاطین مروانیه و مؤسس این سلسله شخصی به نام شیخ محمود بود، که در دوره سلاطین قراقویونلو می‌زیست (بدلیسی، ۱۳۷۳: ۳۸۸).

^۲ خاندان دُنبلی از جمله خاندان‌های گرد تبار ایرانی است. شرف نامه دُنبلی‌ها را در دسته و قسمتی از تاریخ گرد به شمار آورده است، درباره اصل و نسب خاندان دُنبلی دو روایت را ذکر کرده است که بر اساس روایت صحیح‌تر «عشایر دُنبلی از ولایت بختی آمده، در مابین کردها ایشان را دُنبلی بخت می‌خوانند» (بدلیسی، ۱۳۷۳: ۴۰۰). درباره زادگاه اصلی خاندان دُنبلی و سیر جغرافیایی مهاجرت آن‌ها مناطق چهارگانه شام، حکاری و جزیره در شرق و جنوب ترکیه و در نهایت، خوی در آذربایجان نام برده شده است (روحانی، ۱۳۷۱: ۳ / ۸۷).

این دوره علت ناسازگاری سران قبیله محمودی با دولت صفوی را ذکر نکرده‌اند؛ اما می‌توان احتمال داد که حمایت امرای محمودی از عثمانی‌ها و تغییر موضع آنان در قبال صفوی علت رابطه خصمانه ایل محمودی و حکومت صفوی باشد. سلیمان بیگ محمودی رئیس این امارت در ابتدا تابع شاه‌عباس اول بود، او به نزد شاه صفوی رفته و شاه نیز خلعت پوشانید و او را عنوان خانی داد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۶۶۷).

اسکندر بیگ ترکمان در جریان سال ۱۰۲۴ ه.ق از تغییر موضع این امیر گرد و جبهه‌گیری او علیه دولت صفوی خبر می‌دهد و می‌نویسد که نیروهای دولت عثمانی به همدستی سلیمان بیگ محمودی حاکم خوشاب برای تصرف خوی و مرند لشکرکشی کردند (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۶۷۷)، اما به دلایل آن اشاره نکرده است. شاه‌عباس اول به محض شنیدن خبر، به سبب نزدیکی جمشید سلطان دنبلی حاکم مرند به ارتش عثمانی و سلیمان بیگ محمودی، این امیر گرد را مأمور مقابله به این تهاجم کرد؛ اما حمله غافلگیرانه بود و جمشید سلطان مجبور به فرار می‌شود. سپاه عثمانی پس از ورود به مرند، برادر او و تعداد زیادی از اهالی مرند را به قتل می‌رساند (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۲۷۹؛ استرآبادی، ۱۳۶۶: ۱۸۳). بدین‌صورت جنگ محمودی‌ها و دنبلی‌ها به دستور و تشویق شاه‌عباس اول صفوی به دلیل حمایت ایل محمودی از عثمانی‌ها بوده است.

۲-۴- واقعه قلعه «دم دم» و درگیری کردها

امیر خان از ایل برادوست مشهور به چولاق در دوران شاه‌طهماسب خود را در ردیف سرسپردگان و هواداران شاه صفوی قرارداد و یکی از یاوران حکومت صفوی شد. شاه‌طهماسب نیز حاکمیت مناطق ترگور و مرگور^۱ از منطقه اورمیه و همچنین اوشنویه را به او واگذار کرد و چون در مرز عثمانی قرار گرفته بودند، اطلاعات خود را در اختیار مشاوران نظامی صفوی قرار می‌دادند. (خسروی، ۱۳۹۶: ۷۰) شاه‌عباس اول که در سال ۱۰۴۱ ه.ق عازم آذربایجان شد این امیر گرد ارادت و اطاعت خود را نسبت به شاه جدید اعلام کرد و شاه صفوی نیز مناطقی را که در دست او بود مجدداً به او ابقا کرد و لقب خانی را نیز به این امیر گرد اعطا نمود. (روژبیانی، ۱۳۸۱، ۹۳)

امیر خان برادوست هرچند در ظاهر خود را دوست و محب شاه‌عباس اول جلو می‌داد ولی صادقانه تابع دولت صفوی نبود و به دشمنی علیه آن‌ها می‌پرداخت و خیال استقلال را در سر می‌پروراند. بر همین اساس و به واسطه خرابی و انهدام قلعه دم دم که ظاهراً قبل از اسلام نیز این مکان قلعه موسوم به قلعه داود بوده است، این امیر از شاه‌عباس اول اجازه ساخت قلعه جدید را بگیرد که این امر مورد موافقت شاه صفوی قرار گرفت (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ج ۲ / ۶۹۵). این خود آغاز اختلافات بین سران صفوی با امیر خان گردید و نزد شاه صفوی از او بدگویی می‌کردند. یکی از آن‌ها پیر بوداق حاکم وقت تبریز بود که قلمرو حکومتی امیر خان به نحوی تحت کنترل او بود و با آگاهی دقیق و درست از اقدامات امیر خان برادوست، شاه‌عباس اول را نسبت به عصیان و خیانت این امیر گرد هشدار داد و ساخت این قلعه را برخلاف مصالح عمومی حکومت صفوی می‌دانست. شاه‌عباس اول برای حل‌وفصل این موضوع اقداماتی اساسی انجام داد که به نتیجه نرسید. (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۷۹۴؛ وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۱۷۵). در نهایت شاه صفوی برای آگاهی و بررسی چگونگی وضعیت شورش امیر خان برادوست و اطمینان خاطر از اخبار رسیده سفیری به نام عاشور بیگ از طایفه چگینی که خود گرد بود و رابطه خوبی با شاه صفوی داشتند و احیاناً به خاطر هم‌نژادی با این امیر گرد وی را به قلعه دم دم فرستاد. پس از بازگشت و اطلاعات او در مورد این قضیه، شاه صفوی وزیر خود حاتم بیگ را مأمور کرد که ابتدا با مدارا و تساهل برخورد کند و اگر امیر خان اراده ایستادگی و مقاومت کرد او را سرکوب کند (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۷۹۵؛ منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۰۰).

^۱ ترگور و مرگور از دهستان‌های واقع در سیلوانه شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی است. زبان گفتاری مردم این منطقه گویش کرمانجی که یکی از گویش‌های کردی است. (برای اطلاعات بیشتر نک: فرهنگ جغرافیایی شهرستان‌های کشور (شهرستان ارومیه)، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۹).

حاتم بیگ بر اساس فرمان شاه صفوی می‌خواست که از طریق مصالحه بر قلعه دست یابد اما امیر خان برادوست که تمام اقداماتش سنجیده بود و این بحران را فتنه جلالی‌ها می‌دانست که در سپاه صفوی بودند. اقدامات مسالمت‌آمیز حاتم بیگ به نتیجه نرسید و امیر خان از پذیرش درخواست‌های صلح‌آمیز و مسالمت‌آمیز شانه خالی می‌کرد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۷۹۵ / ۲؛ لویی بلان، ۱۳۷۵: ۲۱۸-۲۱۰)؛ و حاتم بیگ دستور حمله را صادر کرد.

آنچه در این نبرد حائز اهمیت است حضور ایلات و امرای کُرد در تقابل با امیر خان برادوست در کنار سپاه صفوی و حاتم بیگ برای فتح این قلعه است. هر یک از ایلات کُرد در تقابل با امیر خان در یک طرف قلعه مأمور و مشغول تسخیر قلعه بودند. شمال قلعه به قورچیان چگینی و سرکردگی صفر قلی بیگ چگینی، جنوب قلعه به مراد سلطان چگینی، از طرف شرق خسرو خان پازوکی و قسمت غربی نیز به امیر پسر قلی خان کُرد و اولیا سلطان فرزند سیف‌الدین داده‌شده بود (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۷۸۲ / ۲؛ منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۰۱). از دلایل شرکت قبایل و سران کُردها در جبهه سپاه صفوی و تقابل با امیرخان برادوست، به نظر می‌رسد که این قبایل و امیران از ترس اینکه مبادا قدرت‌گیری امیر خان برادوست موقعیت و جایگاه آن‌ها را به خطر بیندازد با سپاه صفوی همراهی و همکاری کردند. بخصوص اینکه امیر خان بسیار جسور و زیرک بود. بر اساس منابع این دوره ریزش یک ماهه باران بهاری، شورش جلالی‌ها در سپاه صفوی که صفویان هزینه زیادی صرف نگهداری آن‌ها کرده بودند و دودستگی آن‌ها که دسته‌ای در سپاه صفوی ماند و دسته‌ی دیگر به قلعه دم دم رفته و وارد سپاه امیرخان شدند و مرگ حاتم بیگ، وقفه کوتاه مدت در دست‌یابی به فتح قلعه گردید. (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۱۰۱ - ۸۰۹؛ لویی بلان، ۱۳۷۵: ۲۲۲-۲۲۰).

شاه صفوی محمد بیگ شاملو را به جانشینی حاتم بیگ منصوب کرد. این بار نیز امرای کُرد، در تقابل با امیر خان برادوست قرار گرفتند. در سمت راست صفر قلی بیگ چگینی و اسکندر سلطان، در سمت چپ گنجعلی خان حاکم کرمان، خسرو خان پازوکی، الیاس خلیفه قره داغی و تعداد دیگری از امرای کُرد مأموریت تخریب و تصرف قلعه دم دم را بر عهده داشتند. (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۰۵). امیر کُرد که خود را به طور کامل در محاصره نیروهای صفوی و کُردها می‌دید خواستار مذاکره با محمد بیگ شاملو گردید؛ اما اقدامات خان ابدال خان مکرری، باعث بی‌نتیجه ماندن این مذاکرات شد. سرانجام در سال ۱۰۷۱ ه.ق پس از جنگ و تقابل بین طرفین قلعه دم دم توسط سپاه صفوی فتح شد. سپاه شاه‌عباس اول با حمله به امیر خان و قتل این امیر برادوست به امارت این قبیله پایان داد (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۰۷-۸؛ وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۱۷۵).

واقعۀ دم دم یکی از وقایع مهمی است که در دوره صفویه به وقوع پیوست. تقابل کُردها با حکومت مرکزی و نیز با همدیگر در آن به وضوح نمایان است. چگونگی این شورش را عمدتاً باید به دلیل اختلاف قدرت، در سطح منطقه‌ای - محلی و ملی مبتنی دانست. مهم‌ترین علل این شورش، سیاست تمرکزگرایی شاه‌عباس اول و از طرف دیگر، سیاست جاه‌طلبی امیرخان برادوست بود که این نگرش را باید برخاسته از آشفتگی و پریشانی اوضاع داخلی ایران دانست؛ به همین دلیل شاه‌عباس اول درصدد برآمد که حکومت‌های ملوک‌الطوایفی را از میان بردارد و با سرنگون کردن سران صاحب نفوذ، فرمانروای مطلق و بدون رقیب ایران شود. البته سیاست مذهبی شاه‌عباس اول نیز باید بدان افزود. هر چند هیچ کدام از منابع این دوره به این مطلب اشاره نکرده‌اند، نمی‌توان نقش مذهب را در سرکوب امیر خان برادوست نادیده گرفت. شاه‌عباس اول با همه تسامحی که داشت با ایرانیانی که بر مذهب تسنن بودند و بنا به شرایط جغرافیایی در همسایگی عثمانی به سر می‌بردند و با آن‌ها اشتراک مذهبی داشتند، رابطه خوبی نداشت و نگران بود که مبادا در زمان ضعف حکومت مرکزی و یا مشغول بودن صفویان در جبهه شرق در نبرد با ازبکان و حمله عثمانی‌ها به ایران، کُردها به آن‌ها خیانت کرده و با عثمانی‌ها متحد شوند؛ به همین منظور به قلعه دم دم حمله کرده و آن را از بین بردند و ساکنان آن را قتل‌عام کردند (آقاجری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶-۱۷).

حضور ایلات کُرد و سران آن‌ها در کنار سپاه شاه‌عباس اول در سرکوب این امیر مقتدر کُرد را یادآور عادت تاریخی کُردها در مخالفت و عداوت با یکدیگر و نبود هر نوع راهبردی مبتنی بر اتحاد و همبستگی میان آن‌ها دانست که این پراکندگی و ستیز درونی کُردها خود ابزاری بود در دست شاهان صفوی و حتی سلاطین عثمانی تا با استفاده از آن بتوانند کُردها را هر وقت که بخواهند در تقابل و واگرایی با یکدیگر قرار داده و با ایجاد فشار بر امرای کُردها آن‌ها را تحت تابعیت خود قرار دهند و نگه‌دارند (نوری، ۱۳۸۹، ۱۶۷).

۲-۵- مکرری‌ها و درگیری آن‌ها با امرای بانه

ایل مکرری در دوره شاه‌عباس اول در جنوب آذربایجان و در ولایت مکرری سکونت داشتند و امارت محلی کوچکی در ساوجبلاغ^۱ داشتند. در دوره صفوی، درگیری‌های زیادی با شاهان صفوی داشتند. چون منطقه مکرری‌ها به تبریز و قزوین نزدیک بود، در رقابت ایران و عثمانی جایگاه ویژه‌ای داشتند.

بنا به روایت اسکندر بیگ ترکمان، قباد خان به سبب فتنه‌انگیزی عده‌ای از بزرگان ایل مکرری از پذیرش درخواست حاتم بیگ برای کمک به سپاه شاه‌عباس اول در جریان فتح قلعه دم دم خودداری ورزید و مورد خشم شاه صفوی قرار گرفت. هر چند او در قراباغ اظهار شاهشونی کرد و شاه نیز از این اقدام قباد بیگ چشم‌پوشی کرد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۸۱۱-۸۱۲). قبادخان بعد از بازگشت از قراباغ به یک‌بار و با اعلام حمایت عثمانی‌ها به تاخت‌وتاز و غارت پرداخت. شاه نیز عده‌ای را برای تحقیق فرستاد که پس از تحقیق به اثبات رسید که با کمک عثمانی‌ها این اعمال را انجام می‌دهد. زمانی که حضور مکرری‌ها در جنگ عثمانی علیه قزلباش به اثبات رسید و همچنین در جنگ‌های ۱۰۱۴. ق یکی از اسیران کُرد مکرری با خنجر قصد جان شاه‌عباس را کرده بود، شاه از کُردهای مکرری کینه به دل گرفت (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۲۹۴). با وجود انجام این اقدامات قباد خان به همراه ۱۵۰ نفر از بزرگان ایل مکرری زمانی که شاه‌عباس اول در حوالی قلعه گاودل^۲ بود، به نزد شاه صفوی رفت (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۸۱۵؛ لویی بلان، ۱۳۷۵: ۲۲۳). هر چند قباد خان باز هم اظهار اطاعت کرد اما شاه که قبلاً تصمیم به قتل عام ایل مکرری و قباد خان را گرفته بود، بلافاصله دستور قتل عام مکرریان را صادر کرد. بعد از قتل سران ایل مکرری، شاه پس از چند روز دستور توقف کشتار را صادر و ریاست این ایل را به شیر بیگ نامی از خود مکرری‌ها داد (جنابدی، ۱۳۷۸: ۸۳۲؛ لویی بلان، ۱۳۷۵: ۲۲۳). صاحب تاریخ جهان‌آرای عباسی درباره علل کشتار ایل مکرری می‌نویسد: «به این خاطر که افعال ناشایست از کردهای مکرری سر زد و در بعضی اوقات از خدمت تکاهل ورزیده متعرض حال مردم قزلباش و املاک ایشان که در مراغه بودند، می‌شدند، شاه‌عباس حکم به قتل این ایل را داد» (وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۱۷۷).

شاه‌عباس اول برای حذف کامل مکرری‌ها از عرصه قدرت به اسکندر بیگ سلطان بانه که در همسایگی مکرری‌ها بود دستور داد که به افراد ایل مکرری اجازه حضور در قلمروشان را ندهد و هرکجا آن‌ها را یافت به قتل برساند. اسکندر بیگ نیز به هنگام بازگشت از حضور شاه صفوی با آن‌ها درگیر و سر یک‌صد تن از اهالی قبیله مکرری را برای شاه صفوی فرستاد.^۳ بدین صورت به دلیل نشان دادن خوش‌خدمتی امرای بانه برای شاه‌عباس سرکوب و قتل و عام مکرری‌ها توسط کردهای بانه صورت گرفت.

^۱ - مه‌آباد کنونی

^۲ - قلعه‌ای نزدیک مراغه (قنبری، ویسی، ۱۳۹۲، ۱۳۵)

^۳ - البته اسکندر بیگ بعد از این کار اظهار پشیمانی کرد و بنا به دلایل نامعلوم تغییر رویه داد و از مکرری‌ها حمایت کرد. (نوری، ۱۳۸۹، ۱۶۹)

۲-۶- سرکوب امرای بانه توسط اردلان‌ها

شاه‌عباس صفوی بعد از اطلاع از خودسری امرای بانه این بار نیز در راستای سیاست خود در باب سران‌گُردها و با آگاهی از رقابت‌ها و عداوت‌ها میان امرای گُرد، سرکوب شورش اسکندر بیگ بانه را به تعدادی از امرای گُرد واگذار کرد. شاه‌عباس اول قاضی بیگ فرزند میر اسکندر را مسئول سرکوبی خودسری اسکندر بیگ بانه کرد و با نامه‌نگاری که با خان احمدخان فرزند هلوخان حاکم اردلان کرد او را برای سرکوبی امرای بانه به فراخواند. خان احمدخان نیز با ذکاوت و دلاوری نظامی خود در تقابل با اهالی بانه پرداخت و موفق به شکست اسکندر بیگ بانه و قتل‌عام آن‌ها شد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۸۱۰؛ منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۱۴-۴۱۳). بدین صورت امرای گُرد آنچه را شاه صفوی می‌خواست با کمترین هزینه برای وی انجام دادند. البته هم مجاورتی امرای بانه و اردلان‌ها در ایالت کردستان باعث تنش‌های زیادی در طول دوره صفوی میان این دو طایفه شده بود.

۲-۷- سرکوب گلابی بیگ حاکم گُرد ارجان توسط گُردان ارومیه

شورش، تاخت‌وتاز و غارت اموال رعایا توسط گلابی بیگ حاکم گُرد ارجان نیز از دیگر درگیری‌های ایلی گُردها در دوره شاه‌عباس اول بود. این شورش نیز مانند سایر شورش‌ها و خودسری‌های دیگر ایلات گُرد با حضور ایلات گُرد خاتمه یافت. شاه صفوی پس از دریافت اخبار مبنی بر تاراج و غارت رعایا توسط گلابی بیگ گُرد، حاکم ارومیه قباد بیگ را مأمور سرکوبی این شورش کرد. گلابی بیگ به محض آگاهی از لشکرکشی سپاه صفوی از عمر بیگ حاکم سوران درخواست کمک کرد. در باب اینکه عمر بیگ حاکم سوران چه کمکی به او کرد، منابع مطالبی ذکر نکرده‌اند؛ اما در تقابل و درگیری که میان آن‌ها رخ داد، سپاهیان گلابی بیگ شکست خورده و قلعه ارجان به تصرف نیروهای قباد بیگ درآمد و گلابی بیگ مجبور به فرار شد (منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۳۳-۴۳۲). لازم به ذکر است بخش زیادی از درگیری‌های طایفه‌ای گُردها به دلیل خودسری و غارت اموال رعایا توسط رهبران آن‌ها بوده است. برخی اوقات در جواب این خودسری یا حکومت مرکزی یا سران ایلات گُرد هم‌جوار واکنش نشان می‌دادند و منجر به درگیری‌های ایلات گُرد باهم دیگر می‌شد.

۲-۸- درگیری مکرری‌ها و حکاری‌ها

از دیگر شورش و خودسری‌های گُردها و تقابل آن‌ها با یکدیگر حمله مشترک سارو سلطان و سلطان مکرری حاکم سار و قرقان به همراه شیر سلطان مکرری علیه امارت حکاری^۱ به رهبری ابراهیم بیگ حاکم بلیلان در سال ۱۰۲۰ ق بود. در جنگی که میان طرفین درگرفت ابراهیم بیگ حاکم بلیلان شکست خورده و به نزد پسر خود بوداق بیگ فرار کرد اما در هنگام فرار به وسیله مکرری‌ها به قتل رسید. بوداق بیگ پس از رسیدن خبر قتل پدر به نزد برادر خود حاجی شیخ حاکم بلیلان پناه برد. سارو سلطان مکرری به بوداق بیگ و حاجی شیخ بلیلان حمله کرد و در تقابلی که بین آن‌ها رخ داد حاجی شیخ بیگ به قتل رسید و بوداق بیگ مجبور به فرار گردید. پس از فرار او میر عزالدین و میر جعفر از رقیبان قدیمی ابراهیم بیگ با بردن هدایا به نزد شاه‌عباس اول امارت حکاری را به دست آوردند (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۲ / ۴۳۱؛ منجم یزدی، ۱۳۶۶: ۴۳۱). تمایل امیران حکاری به حکومت عثمانی از عمده دلیل این درگیری بوده است. در این دوره کنترل امیران حکاری و وادار کردن آنان به حمایت از شاهان صفوی برای حکومت مرکزی دشوار بوده است. وجود قلعه‌ها و فراوانی

^۱ این خاندان در سده ۱۶ م بر مناطق کوهستانی و صعب‌العبور که شامل بخشی از ایالت وان در شرق ترکیه امروزی و مرکز آن جولمرگ است تسلط داشتند (روحانی، ۱۳۷۱: ۱۳۵). امیر شرفخان در شرف نامه نسب این خاندان را به خلفای عباسی منتهی می‌کند. (بدلیسی، ۱۳۷۳: ۱۲۶).

نیروها و حامیان امیر حکاری هم مزیت بر علت شده بود؛ لذا شاه‌عباس برای کنترل امارت چاره‌ای جز کمک گرفتن از مکرری‌ها نداشت.

۹-۲- تنش برادوست‌ها با مکرری‌ها

از دیگر وقایعی که در دوره شاه‌عباس اول در مناطق کُردنشین رخ داد، شورش الغ‌بیگ در قلعه مستحکم و راهبردی دم دم بود. کُردهای برادوست که بی‌رحمی دولت در قبال کشتار افراد قبیله خود را از یاد نبرده بودند و همواره درصدد انتقام بودند. در سال ۱۰۲۴ ه.ق از موقعیت استفاده کرده و هنگامی که شاه‌عباس اول در مازندران بود و قباد خان حاکم قلعه برای شکار به خارج قلعه رفته بود، پریزاد خانم همسر امیر خان چولاق با کمک سایر کُردهای که هنوز داخل قلعه بودند، با الغ‌بیگ برادوست از اقوام امیر خان، دسیسه و در غیاب قبادخان به قلعه هجوم برده و آن را تصرف کردند. قباد خان به محض شنیدن خبر راهی قلعه شد؛ و از مراغه آقا سلطان مقدم نیز خود را به آن حوالی رساند. هرچند گروهی ۱۵۰ نفر از کُردها برای کمک به الغ‌بیگ می‌رفتند اما با سپاهیان قبادخان درگیر و شکست خوردند. بدین صورت و بار دیگر کُردها در تقابل با هم قرار گرفتند و سپاه صفوی را کمک کرده‌اند. شیر سلطان از امرای مکرریان پس از آگاهی از وقوع حوادث مذکور خود را به قلعه رسانید. درست در این هنگام الغ‌بیگ به دلیل آتش گرفتن باروت دچار جراحات شدید گردید. این حادثه و محاصره قلعه توسط نیروهای صفوی و ایلات کُرد موجود در این سپاه سبب نابسامانی و تضعیف روحیه الغ‌بیگ و سربازانش گردید. الغ‌بیگ با توجه به شرایط موجود شبانه و به صورت کاملاً مخفی از قلعه فرار و سرانجام پس از هشت روز قلعه بار دیگر به دست صفویان افتاد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۸۹۰/۲؛ وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۱۸۸).

با توجه به خاطره تلخ صفویان در واقعه دم دم بازسازی و آبادانی این قلعه و نگرانی از خودسری کردها، خوشایند شاه‌عباس و سایر شاهان صفوی دیگر نبود. بدین صورت به محض اطلاع از پناه‌گیری هر دسته‌ای در این قلعه فوراً اقدام عاجل علیه ساکنان آن انجام می‌دادند. در شورش الغ بیگ کُردهای مکرری که به تازگی با شاه‌عباس آشتی کرده بودند، با حمایت نیروهای شاه‌عباس مانع از حضور برادوست‌ها در قلعه شدند.

۱۰-۲- درگیری حکاری‌ها با ایل محمودی و ایل دنبلی

اگرچه نتیجه مذاکرات اولیه میان نمایندگان صفوی و عثمانی به انعقاد قرارداد استانبول در سال ۱۰۲۲ ه.ق انجامید اما به علت مخالفت دربار عثمانی با آن، وضعیت جنگی میان دو کشور همچنان برقرار بود. در این راستا اولاد غازی بیگ فرزند شاه قلی بلیلان صاحب قلعه قارنیاق که با حمایت دولت عثمانی علیه دولت صفوی دست به شورش زده بودند، خیلی زود از کمک‌های نظامی باب عالی بهره‌مند شدند.

محمد پاشا بیگلربیگی وان مشهور به تکلو پاشا همراه زینل خان محمودی و تعداد دیگری از امرا کُرد که در منابع نامی از آن‌ها نیامده است از اولاد غازی بیگ در مقابل سپاه اعزامی شاه صفوی راهی سلماس شدند و از طرف دیگر که شاه‌عباس اول پیر بوداق حاکم تبریز را به همراه گنجعلی خان زیک مأمور فرو نشانیدن این عصیان کرده بود. سلمان سلطان سوباشی دنبلی به همراه محمدتقی بیگ مین باشی در سپاهیان صفوی قرار داشتند. در این تقابل که میان طرفین رخ داد، پیربوداق توسط زینل بیگ محمودی و همراهانش کشته شدند و درگیری ادامه داشت تا اینکه خبر ناگهانی حرکت شاه صفوی از گرجستان به سمت تبریز منجر به فرار سپاه عثمانی گردید. منابع از عاقبت اولاد غازی بیگ مطلبی ذکر نکرده‌اند، اما شاه‌عباس اول سلمان سلطان سوباشی دنبلی را به خاطر مردانگی‌هایش در جنگ مورد الطاف خود قرارداد و او را به مقام خانی سرافراز کرد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۹۰۲-۹۰۱). آنچه در اینجا حائز اهمیت است حضور ایلات کُرد در هر دو جبهه جنگ است که عده‌ای از کُردها در سپاه عثمانی و عده‌ای دیگر در سپاه صفوی و در تقابل با یکدیگر قرار گرفته بودند.

۱۱-۲- درگیری اردلان‌ها با ایل مکری و بلباس‌ها

دوره خان احمدخان اردلان را می‌توان به دو مرحله تقسیم کرد: مرحله سازش و کاملاً مطیع شاه‌عباس اول که طبق دستورات او بسیاری از قبایل و مخالفان دولت همچون مکری و بلباس^۱ را سرکوب کند و تسلیم شاه صفوی سازد. این شاهزاده قدرتمند به امر شاه صفوی به سرزمین‌های متعدد چون عمادیه، موصل، رواندز و سرزمین‌های شاهزاده سوران حمله کرد و بعد از آن بغداد را نیز فتح نمود (اردلان، ۱۳۸۷، ۴۸). شاه نیز به پاس این زحمات و دلاوری‌ها، دوازده هزار تومان سکه طلا و اسب مخصوص شاه را به‌عنوان خلعت دریافت کرد. او در زمان شاه صفی (۱۰۳۸-۱۰۵۲ ق) نیز این روابط را ادامه داد و موصل و اربیل و آذربایجان را از دست عثمانی باز پس گرفت. (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۳ / ۹۲۶ - ۱۰۷۰ - ۱۰۸۶؛ خواجهگی اصفهانی، ۱۳۶۸: ۱۶۳-۱۶۲).

مرحله بعدی، مرحله خودسری، استقلال، درگیری با صفویان و پیوستن به عثمانی‌ها بود. اقدام عجولانه شاه صفی منجر به کور کردن سرخاب بیگ فرزند خان احمدخان شد. این اقدام بی‌رحمانه و ناپسند چنان دل خان احمدخان را رنجید که سر از اطاعت صفویان برداشت و رسماً اعلام استقلال کرد (مردوخ کردستانی، ۱۳۵۱: ۲ / ۱۰۵-۱۰۶) و به باب عالی پیوست و به مناطق کرمانشاه، سنقر، گروس و همدان حمله و آن‌ها را تسخیر نمود. (قاضی، ۱۳۹۲، ۳۳) با اقدامات انجام شده توسط خان احمدخان شاه صفی نیز لشکری برای سرکوبی او فرستاد و در نبردی که در سال ۱۰۴۶ ه.ق در مریوان رخ داد، خان احمدخان شکست خورد و به موصل گریخت و در آنجا درگذشت (خواجهگی اصفهانی، ۱۳۶۸: ۲۳۵-۲۳۴؛ زه کی به گ، ۱۳۹۷: ۲ / ۵۰۴).

جلوس خان احمدخان در سال ۱۰۲۵ ه.ق به دستور مستقیم شاه‌عباس اول بود که در مقام والی بر تخت امارت اردلان نشست و علناً سرزمین اردلان قلمرو آباواجدادی خان احمدخان رسماً به لحاظ اداری به امپراتوری صفوی ملحق گردید. شاه صفوی او را در سال‌های جوانی به دربار خود فراخواند و پرورش داد و پس از چند سال بر مسند حکومت کردستان اردلان نشاند و بسیاری از سیاست‌های خود را در مرزهای غربی و در تقابل با عثمانی به‌وسیله وی پی‌گیری کرد. (هادیان، ۱۳۹۴: ۱۴۶-۱۴۷).

خان احمدخان از همان ابتدا حکومتش نسبت به شاه‌عباس اول وفادار ماند و در راستای هم‌سوئی و اجرای سیاست‌های این شاه صفوی گام برداشت. در این راستا می‌توان گفت که والی نشین اردلان و عصر خان احمدخان در دوران حکومت شاه‌عباس اول مانند ناظمی جهت ایجاد آرامش در غرب کشور عمل کرده‌اند. خان احمدخان از همان ابتدای والی‌گری به دستور شاه صفوی مأموریت یافت که در تقابل با قبایل مکری و بلباس که بنای شرارت و نافرمانی گذاشته بودند، قرار گیرد و تنبیه و تأدیب و سرکشی آن‌ها را مغلوب و ولایت آن‌ها را تصرف کند و برحسب دستور شاه‌عباس اول، خان احمدخان با بیست هزار سوار به‌طرف ولایت مکری و بلباس حرکت کرد و بر آن سرزمین‌های صعب‌العبور مسلط گردید. در ابتدا ایلات مکری و بلباس در برابر سربازان او مقاومت کردند و دلیری زیادی از خود نشان دادند. در این تقابل از طرفین جمع کثیری زخمی و به قتل رسیدند اما پس از نبردی طولانی خان احمدخان اردلان پیروز گردید و عده‌ای را به اسارت گرفته و بقیه افراد این قبایل برای حفظ جان خود ترک وطن کرده و در قلعه رواندز که مکانی بسیار صعب‌العبور و دشوار بود متحصن شدند (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۳ / ۹۲۶ - ۱۰۷۰ - ۱۰۸۶).

^۱ این طایفه یکی از عشایر و ایلات پراکنده کُرد در مناطق کُردنشین ایران و عثمانی بودند که در نزدیکی و سرحدات ولایت مکری ساکن بودند (بابانی، ۱۳۷۷: ۱۷۲). برخی از محققان این قبیله را با عشایر مکری از یک منشأ دانسته‌اند (نیکیتین، ۱۳۷۸: ۳۳۹). نظر به اینکه نسب این طایفه به پادشاهان بابان می‌رسد، بعید نیست که نسب بلباس‌ها و مکری‌ها یکی باشد (بابانی، ۱۳۷۷: ۱۷۲).

خان احمدخان پس از سرکوب شورش قبایل بلباس و مکرری و گذاشتن مباشر از جانب خود در این مناطق متوجه طویف داسنی و خالدی گردید و در تقابل با آنها قرار گرفت. خان احمدخان برای سرکوب طویف خالدی^۱ و داسنی^۲ حرکت نمود و پس از کوشش فراوان و تقابل با یکدیگر جمعی از طرفین مقتول و مجروح گردیدند و عاقبت سپاه اردلان‌ها توانست بر این دو قبیله پیروز و آنها مغلوب سازد و قبایل داسنی و خالدی به ناچار به استیمنان رفته و کویه و حریر نیز به ضمیمه متصرفات خان احمدخان و دولت صفوی گردید (سندجی، ۱۳۶۶: ۱۱۶-۱۱۴). خان احمدخان با آگاهی از ضعف دولت عثمانی در مقابله با صفویان به کرکوک و موصل حمله کرده و آنها را نیز تصرف و خبر این پیروزی‌ها را به شاه‌عباس اول رساند و شاه نیز برای او تحف و هدایا فرستاد (نویسی، ۱۳۶۷: ۳ / ۱۳۳؛ وقایع‌نگار کردستانی، ۱۳۸۱: ۹۳-۹۲).

خان احمدخان قبل از رسیدن نیروهای شاه‌عباس اول بغداد را نیز تصرف کرد (ترکمان منشی، ۱۳۸۳: ۳ / ۱۰۴۷؛ هدایت، ۱۳۸۰: ۸ / ۶۸۴۹). مسافرت خان احمدخان در این دوره هفت سال و سه ماه طول کشید که در این مدت خان احمدخان کمر آسایش باز نکرده و پای راحت دراز نکشیده بود و در خدمت شاه‌عباس اول و دولت وی از هیچ جان سپاری دریغ نورزیده بود (وحید قزوینی، ۱۳۸۳: ۲۱۶-۲۰۷؛ اردلان، ۲۰۰۵: ۶۳). بدین صورت خاندان اردلان که تا قبل از خان احمدخان خود کانون بحران در دولت صفویان بودند با تربیت این امیر گرد در برابر صفوی در راستای اهداف و سیاست‌های شاه‌عباس اول و برای خشنودی و راضی نگه داشتن شخص شاه در تقابل با ایلات گرد دیگر در مناطق غرب ایران قرار گرفتند.

۱۲-۲- درگیری امارت اورامان با اردلان‌ها

از درگیری دیگری که در دوره شاه‌عباس اول می‌توان به آن اشاره کرد، تقابل امارت اورامان^۳ با امارت اردلان است که هرچند منابع در خصوص اوضاع امارت اورامان قبل از دوره شاه‌عباس اول مطلبی ذکر نکرده‌اند و شاید این دلیلی بر عدم اهمیت جایگاه این امارت باشد؛ اما با جلوس شاه‌عباس اول بر اریکه قدرت، بهرام بیگ هورامی در اورامان حکومت می‌کرد و شاه صفوی به او و جانشینانش لقب سلطان داد. بهرام بیگ با خواهر شاه وردی خان حاکم لرستان ازدواج کرده و روابط حسنه برقرار کردند (سلطانی هورامی، ۱۳۸۶: ۳۹۲-۳۹۱).

مهم‌ترین حادثه دوره بهرام بیگ تقابل او با خان احمدخان اردلان بود که تقریباً هفت سال به طول انجامید. از دلایل این دشمنی، پیوند خانوادگی حاکم اورامان با والی لرستان بود که لقب سلطان و همچنین حکومت اورامان را از دست شاه‌عباس اول، به این دلیل به دست آورده بود و والیان لرستان و کردستان از دیرباز دشمنی دیرینه‌ای با هم داشتند. در این زمان نیز خان احمدخان قلمرو خود را تا موصل و کرکوک گسترش داده بود و در پی آن بود که قلمرو حاکمان اورامان را که آنها نیز مطیع شاه صفوی بودند به قلمرو خود اضافه کند. بهرام بیگ برای تقابل با خان احمدخان اردلان که کاملاً مورد حمایت شاه صفوی بود برای کمک گرفتن از شاهوردی خان حاکم لرستان و شاید رفتن به نزد شاه صفوی حرکت کرد؛ اما در میانه راه بر اثر خیانت یکی از همراهانش، توسط سپاهیان خان احمدخان غافلگیر شد و در تقابلی که بین آنها رخ داد بهرام بیگ کشته شد و سپاه او شکست خورد. (ادواری، دلریش، ۱۳۹۵: ۸۴-۸۵)

^۱ نام تیره‌ای است از ایل کلهر که دارای دو هزار خانوار می‌باشند و شغل آنها تربیت اغنام و احشام است (اردلان، ۲۰۰۵: ۶۰).

^۲ منسوب به داسن که نام طایفه‌ای از گردان ساکن کوه داسن در شمال موصل هستند (یاسمی، ۱۳۶۳، ۱۳۱ و ۱۷۹).

^۳ اورامان شامل سه بخش است به نام‌های: اورامان لهن و اورامان تخت و اورامان ژاورود که از شرق به مریوان، سروآباد و سندج و متصل است، از شمال به له ژیر و قلاجی متصل است و از جنوب به کوه آتشگاه و دوری سان و از غرب به شهر زور متصل است. مردم اورامان به لهجه شیرین گورانی صحبت می‌کنند. آنان خود را از اولاد بهمن کیانی می‌پندارند (صفی زاده، ۱۳۷۸: ۴۲۳).

بعد از قتل بهرام بیگ، امارت اورامان دچار آشفتگی و نابسامانی بود، خان احمدخان بر آن شد که قلعه مذکور را تسخیر کند، اما با انتصاب سلیمان بیگ فرزند ارشد بهرام بیگ به جانشینی در عمل نتوانست به اهداف خود برسد و با مقاومت جانانه و سرسختانه اهالی اورامان روبرو شد. خان احمدخان این بار که متوجه موقعیت کوهستانی اورامان و صعب‌العبوری آن و قلاع مستحکم آن شده بود با حيله و فریب و نامه‌نگاری و امضاء صلح‌نامه و سوگند به قرآن، سلیمان بیگ را به قلعه زلم دعوت کرد. سلیمان بیگ نیز که از توافق‌نامه صلح اطمینان خاطر پیدا کرده بود راهی قلعه شد غافل از اینکه این دامی برای او بود که سلیمان بیگ نیز مانند پدر مورد حمله غافلگیرانه سپاه خان احمدخان قرار گرفت و او نیز به قتل رسید. خان احمدخان بعد از این واقعه فوراً در رأس سپاهی به اورامان حمله کرد و پس از تقابل و درگیری سخت ما بین دو سپاه موفق گردید قلعه را فتح کند (سلطانی هورامی، ۱۳۸۶: ۴۰۳-۳۹۶؛ حه مه ی ملا کریم، ۱۹۷۰: ۷۸-۲۳).

نتیجه‌گیری

با توجه به قرار گرفتن محل سکونت کردها در قلمرو فرمانروایی صفویان و عثمانیان، کردهای مقیم در این مناطق، در این برهه تاریخی، رویکرد و سیاستی متناسب با منافع ایل خود در تعامل و یا تقابل با یکدیگر و دو دولتین مذکور داشتند. در این دوره حکومت‌های محلی کردها سیاستی دوگانه با همدیگر و با دولت مرکزی داشتند. در فرازوفروود روابط بین کردها و هم‌چنین با دولت‌های مرکزی سازوکاری وجود داشت که میزان قدرت خاندان‌های کُرد و فرمان‌برداری آن‌ها از حکومت مرکزی با میزان قدرت داخلی و توان نظامی ایلات، ارتباط مستقیم داشت.

ایلات کُرد به علت اینکه در این دوره در مرز دو قدرت اصلی آن دوران یعنی صفوی و عثمانی قرار گرفته بودند، لذا گاهی به طرفداری از صفویان و گاهی متحد و طرفدار عثمانی‌ها بودند و در این رویکرد خود عواملی همچون قدرتمند بودن، رفتار و مذهب پادشاه یا سلطان مدنظر تأثیر مستقیم در سیاست‌هایشان داشت. با وجود اینکه در این برهه از زمان برخی ایلات کُرد با هم به نفع سلاطین عثمانی در اتحاد و همگرایی بودند، در نواحی داخلی ایران شاهد نزدیکی خاندان پر قدرت و ریشه‌دار اردلان‌ها با صفویان هستیم. علی‌الخصوص شاه‌عباس اول نقش پررنگی را در این نزدیکی ایفا کرد که بیشتر ایلات کُرد که در دوره پادشاهی خدابنده به دلیل ضعف حکومت، به اطاعت از عثمانی‌ها درآمده بودند، در این دوره به جانب‌داری از دولت صفوی بازگشتند.

آنچه در طول این دوره، قدرت کردها را محدود کرده بود. اختلافات داخلی آن‌ها بر سر قدرت و تلاش برای کسب خشنودی شاهان صفوی و یا عثمانی بوده است. آنان به هیچ وجه در برابر هم سر فرود نمی‌آوردند. این مسئله باعث سرگردانی ایلات کُرد در همراهی و یا تقابل با دولت مرکزی شده بود. افزون بر آن، همواره بخش عظیمی از نیروهای لشکر صفوی برای سرنگونی شورش کردها، از قبایله و ایلات کُرد تشکیل می‌شد. شاه‌عباس اول با این سیاست، هم وفاداری این ایلات را امتحان می‌کردند، هم بذرفتنه و دشمنی میان خود کردها را می‌کاشتند و احتمال اتحاد آن‌ها را کاملاً از بین می‌بردند. همچنین موقعیت طبیعی و کوهستانی مناطق کُردنشین به علت کوهپایه‌ای بودن زاگرس و ناهمواری‌های طبیعی سبب سرپیچی و استقلال‌خواهی قبایل قدرتمند کُرد و در نتیجه تقابل با یکدیگر بر سر قدرت شده بود که این مسئله ضمن تشدید تنازع بین ایلات، همگرایی و یا واگرایی گاه و بی‌گاه آنان را با همدیگر و با دولت‌های صفوی یا عثمانی فراهم کرده بود.

بدین صورت در دوره شاه‌عباس اول ایلات کُرد از کنشگران اصلی عرصه سیاست محلی در غرب کشور بودند. در دوران مورد بحث ساختار ایلی که از اختصاصات کردها به شمار می‌آید، نوعی خاصی از سیاست ورزی را در مناطق کُردنشین در سر داشت. این سیاست ورزی در سطح منطقه پیرامون محورهایی چون ائتلاف و رقابت ایلات کُرد با هم بود؛ اما نکته‌ای که می‌توان به آن اشاره کرد، در این دوره خاندان‌های کُرد بیشتر با هم درگیر و در حال رقابت و تقابل بودند تا تعامل؛ امری که نه تنها باعث جنگ و درگیری این ایلات می‌شد بلکه نا آرامی ایالت‌های مناطق کُردنشین و دست‌درازی عثمانی‌ها بر منطقه را نیز در پی داشت. البته علل و عوامل درگیری کردها با هم دلایلی یکسانی نداشت و بسته به ایالات و ایلات متفاوت بود؛ اما اختلافات داخلی و خوش‌خدمتی به حکومت مرکزی، سلطه خواهی بیشتر، هم‌پیمانی و دشمنی با دو دولت صفوی و عثمانی یا تشویق و ترغیب یکی از دو دولتین، ائتلاف قبایل با همدیگر به قصد از بین بردن قبایل دیگر از مهم‌ترین دلایل درگیری‌های ایلی کردها در دوره شاه‌عباس اول بود.

نقشه پراکندگی کُردهای ایران در دوره صفوی و دوره شاه‌عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق)
 برگرفته از: *(Abdulahi, Amir, Ardalan's empire in the province of "Sina and Ardalan" in Afshariyeh period, 2012: p 25)*

فهرست منابع و مآخذ

- ادواری / دلریش، مظفر / بشرا، (۱۳۹۵)، **روابط و مناسبات حکومت صفوی با الکای هورامان**، فصل نامه پژوهش های تاریخی، دانشگاه اصفهان، سال پنجاه و دوم، دوره جدید، سال هشتم، شماره سوم (پیاپی ۳۱)، از ۷۵ تا ۹۴ اردلان، شیرین، (۱۳۸۷)، **خاندان گُرد اردلان در تلاقی امپراتوری های ایران و عثمانی**، ترجمه مرتضی اردلان، تهران: نشر تاریخ ایران
- اردلان، مستوره (ماه شرف خانم)، (۲۰۰۵)، **تاریخ الاکراد**، با مؤخره میرزاعلی اکبر وقایع نگار کردستانی، ویرایش جمال احمدی آیین، اربیل: انتشارات آراس
- استرآبادی، سید حسن بن مرتضی حسینی، (۱۳۶۶)، **تاریخ سلطانی یا از شیخ صفی تا شاه صفی**، به کوشش دکتر احسان اشراقی، چاپخانه بهمن، تهران: چاپ دوم، انتشارات علمی
- آقاجری، سید هاشم و همکاران، (۱۳۹۰)، **«شورش قلعه دم دم، چگونگی و علل آن در عصر شاه عباس اول»**، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ اسلام و ایران، سال بیست و یکم، دوره جدید، شماره ۹، پیاپی ۹۱، بهار، از ۱ تا ۱۸ امین پور، صالح، (۱۳۹۲)، **«جایگاه گُردها در روابط ایران و عثمانی دوره قاجاریه (از ابتدای قاجار تا معاهده ارز روم دوم ۱۲۰۰ - ۱۲۶۳.ق)»**، رساله دکتری، دانشگاه پیام نور
- بابانی، عبدالقادر، (۱۳۷۷)، **سیرالاکراد در تاریخ و جغرافیای گُردستان**، ترجمه محمد رئوف توکلی، چاپ دوم، تهران: گلبانگ
- بدلیسی، امیر شرف خان، (۱۳۷۳)، **شرف نامه (تاریخ مفصل گُردستان)**، با مقدمه و تعلیقات و فهرس محمد عباسی، تهران: نشر حدیث، چاپ سوم
- ترکمان منشی، اسکندر بیگ، (۱۳۸۳)، **عالم آرای عباسی**، مصحح ایرج افشار، تهران: انتشارات امیرکبیر
- جنابیدی، میرزا بیگ، (۱۳۷۸)، **روضه الصفویه**، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
- حه مه ی مه لا که ریم، (۱۹۷۰)، **چمکیک له میژوی هه ورامان و مه ریوان**، به غدا: بی جا
- خسروی، جمال، (۱۳۹۶)، **«پیامدهای تعامل و تقابل گُردها با حکومت های مرکزی (از صفویه تا پایان قاجار ۹۰۷ ق تا ۱۳۴۴.ق)»**، رساله دکتری، دانشگاه پیام نور
- خواجگی اصفهانی، محمد معصوم، (۱۳۶۸)، **خلاصه السیر تاریخ روزگار شاه صفی**، تهران: علمی
- روحانی (شیوا)، بابا مردوخ، (۱۳۷۱)، **تاریخ مشاهیر گُرد**، به کوشش ماجد مردوخ روحانی، بخش دوم (جلد سوم)، تهران: چاپخانه پویا
- روژیانی، محمد جمیل، (۱۳۸۱)، **مکریان در گُردستان**، مترجم شهباز محسنی، تهران: چاپ اول، نشر آنا
- زه کی به گ، ته مین، (۱۳۹۷)، **خولاسه یه کی تاریخی کورد و کوردستان**، کرج: چاپی یه که م، نشر مانگ
- سلطانی هورامی، مظفر بهمن، (۱۳۸۶)، **تاریخ هورامان بر اساس گزارش تاریخ هورامان ملا عبدالله هورامی متخلص به شیدا**، تهران: احسان
- سندجی، میرزا شکرالله، (۱۳۶۶)، **تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای گُردستان**، تصحیح حشمت الله طیبی، تهران: امیرکبیر
- سیوری، راجر مروین، (۱۳۷۴)، **ایران عصر صفوی**، ترجمه کامبیز عزیزی، چاپ سوم، تهران: نشر مرکز

- صفی زاده، دکتر صدیق (بوره که بی)، (۱۳۷۸)، **تاریخ کرد و کردستان**، تهران، چاپخانه فرشیوه
- فسائی، حاج میرزا حسن حسینی، (۱۳۸۲)، **فارسنامه ناصری**، تصحیح و تحشیه دکتر منصور رستگار فسائی، تهران: امیرکبیر
- فلسفی، نصرالله، (۱۳۶۹)، **زندگی شاه عباس اول**، جلد ۵، تهران: علمی
- قاضی اردلان، محمد شریف، (۱۳۹۲)، **تاریخ گردهای اردلان**، به انضمام تتمه، ماه شرف کردستانی (مستوره اردلان)، مقدمه، تصحیح و تحشیه سیامند خلیلی، سندج: انتشارات کردستان
- قنبری / ویسی قلعه گلینه، آرش / فریبرز، (۱۳۹۲)، **ایل مگری، فراز و فرودهای روابط با شاه عباس صفوی**، تاریخ نو، سال سوم، شماره ۶، از ۱۲۵ تا ۱۴۵
- لویی بلان، لوسین، (۱۳۷۵)، **زندگی شاه عباس اول**، ترجمه ولی الله شادان، چاپ اول، تهران: اساطیر
- مردوخ کردستانی، شیخ محمد، (۱۳۵۱)، **تاریخ کرد و کردستان و توابع یا تاریخ مردوخ**، چاپ دوم، سندج: بی جا
- مصطفی امین، انوشیروان، (۲۰۰۶ م)، **کورد و عجم**، ترجمه اسماعیل بختیاری، سلیمانیه: ناشر بنکه ی ژین
- منجم یزدی، ملا جلال، (۱۳۶۶)، **تاریخ عباسی یا روزنامه ملا جلال**، به کوشش سیف الله وحید نیا، چاپ اول، تهران: وحید
- نوابی، عبدالحسین، (۱۳۶۷)، **شاه عباس**، جلد اول، تهران: نشر زرین
- نوری، فریدون، (۱۳۸۹)، **بررسی تحلیلی شکل گیری حکومت صفویه و تأثیر آن بر تحولات کردستان تا پایان حکومت شاه عباس اول (۹۰۷-۱۰۳۸ ق)**، رساله دکتری، دانشگاه اصفهان
- نیکیتین، واسیلی، (۱۳۷۸)، **کرد و کردستان (بررسی جامع از دیدگاه سیاسی، جامعه‌شناسی و تاریخی گردهای ترکیه، سوریه، عراق و ایران)**، ترجمه شادروان محمد قاضی، چاپ اول، تهران: کانون فرهنگی انتشاراتی درایت با همکاری مرکز حفظ و نشر آثار استاد محمد قاضی
- وحید قزوینی، میرزا محمد طاهر، (۱۳۸۳)، **تاریخ جهان آرای عباسی**، تبلیغات سعید میر محمدصادق زیر نظر احسان اشراقی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- وقایع‌نگار کردستانی، علی اکبر، (۱۳۸۱)، **عشایر و ایلات و طوایف کرد**، به کوشش محمد رئوف توکلی، تهران: انتشارات توکلی، چاپ اول
- هادیان، کورش، (۱۳۹۴)، **همراهی دیرین**، چاپ اول، سندج: انتشارات کانی کتیب
- هدایت، رضا قلی خان، (۱۳۸۰)، **روضه الصفا ناصری**، به کوشش جمشید کیانفر، جلد هشتم، تهران: اساطیر
- یاسمی، رشید، (۱۳۶۳)، **کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او**، تهران: امیرکبیر

References

1. Abdulahi, Amir, (2012), *Ardalan's empire in the province of "Sina and Ardalan" in Afshariyeh period*, *Journal of American Science*, 8(7).
2. Aghajari, Seyyed Hashem. et al., (2013), *"Dam Dam Castle Rebellion, its nature and causes during the era of Shah Abbas I"*, *scientific research quarterly of Islamic and Iranian history*, 21st year, new period, number 9, serial 91, spring, from 1 to 18.
3. Aminpour, Saleh, (2012), *"The position of the Kurds in Iran-Ottoman relations during the Qajar era (from the beginning of the Qajar to the Second Roman Currency Treaty 1263-1200 AD)"*, *Ph.D. thesis*, Payam Noor University

4. Ardalan, Mastoureh (Mah Sharaf Khanum), (2005), *History of the Kurds, with the late Mirza Ali Akbar, a Kurdistan chronicler*, edited by Jamal Ahmadi Ayin, Erbil: Aras Publications
5. Ardalan, Shirin, (2008), *The Kurdish family of Ardalan at the crossroads of the Iranian and Ottoman empires*, translated by Morteza Ardalan, Tehran: Tarikh Iran Publishing House
6. Babani, Abdul Qadir, (1998), *Syer Al Kurds in the history and geography of Kurdistan*, translated by Mohammad Rauf Tawakli, second edition, Tehran: Golbang
7. Badlisi, Amir Sharaf Khan, (1994), *Sharafnameh (detailed history of Kurdistan)*, with introduction and notes and indexes by Mohammad Abbasi, Tehran: Hadith Publishing House, third edition
8. Edvary/Delrish, Mozafar/Bushra, (2016), *Safavid government's relationship with Alkai Horaman*, historical research quarterly, Isfahan University, 52nd year, new period, 8th year, 3rd issue (31 in a row), from 75 to 94
9. Estrabadi, Seyyed Hasan bin Mortaza Hosseini, (1987), *Sultan history or from Sheikh Safi to Shah Safi, with the efforts of Dr. Ehsan Eshraqi*, Bahman Printing House, Tehran: Second Edition, Scientific Publications
10. falsafi, Nesrullah, (1990), *Life of Shah Abbas I, Volume 5*, Tehran: Elmi
11. Fasai, Haj Mirza Hassan Hosseini, (2003), *Farsnameh Naseri*, edited by Dr. Mansour Rostgar Fasai, Tehran: Amir Kabir
12. Ghanbari/Visi Qala Glina, Arash/Fariborz, (2012), *Il Makri, ups and downs of relations with Shah Abbas Safavi*, New History, third year, number 6, from 125 to 145
13. Hadian, Koresh, (2014), *Old Companionship*, first edition, Sanandaj: Kani Kitib Publications
14. Hameye Mehla Kerim, (1970), *Chamkik Le Meizhoi Horaman and Mehrivan*, Beghdad: Placeless
15. Hidayat, Reza Qoli Khan, (2001), *Rouza al-Safai Naseri*, by the efforts of Jamshid Kianfar, Volume 8, Tehran: Asatir
16. Jonabodi, Mirza Beygh, (1999), *Rouza al-Safawieh*, by the efforts of Gholamreza Tabatabai Majd, Dr. Mahmoud Afshar Endowment Foundation
17. Khajoghi Esfahani, Mohammad Masoom, (1989), *a summary of the history of the era of Shah Safi*, Tehran: Elmi
18. Khosravi, Jamal, (2016), *"Consequences of Kurds' interaction and confrontation with central governments (from Safavid to the end of Qajar 907. AH to 1344. AH)"*, doctoral thesis, Payam Noor University
19. Louis Blan, Lucin, (1996), *The Life of Shah Abbas I*, translated by Valiullah Shadan, first edition, Tehran: Asatir
20. Mardukh Kurdestani, Sheikh Muhammad, (1972), *Kurdish history and Kurdistan and its functions or Mardukh's history*, second edition, Sanandaj: Placeless
21. Monajem Yazdi, Molla Jalal, (1987), *Abbasid history or newspaper Molla Jalal*, by Saifullah Vahidnia, first edition, Tehran: Vahid.
22. Mustafa Amin, Anoushirvan, (2006), *Kurd and Ajam*, translated by Ismail Bakhtiari, Sulaymaniyah: Banke Ya Jin Publisher.
23. Navaei, Abdul Hossein, (1988), *Shah Abbas, first volume*, Tehran: Zarin Publishing
24. Nikitin, Vasili, (1999), *Kurd and Kurdistan (a comprehensive survey of the political, sociological and historical perspective of the Kurds of Turkey, Syria, Iraq, and Iran)*, translated by Shadrovan Mohammad Qazi, first edition, Tehran: Darait Publishing Cultural Center in collaboration with the Hefz Center and Publication of the works of Professor Mohammad Ghazi

25. Nouri, Fereydon, (2010), *an analytical study of the formation of the Safavid government and its influence on the developments in Kurdistan until the end of the reign of Shah Abbas I (907-1038 AH)*, doctoral thesis, Isfahan University
26. Qazi Ardalan, Mohammad Sharif, (2012), *the history of the Kurds of Ardalan, including the sequel, the month of Sharaf Kurdistan (Ardalan Mastorah)*, introduction, correction and revision by Siyamand Khalili, Sanandaj: Kurdistan Publications
27. Rouhani (Shiva), Baba Mardokh, (1992), *the history of Kurdish celebrities, with the efforts of Majed Mardokh Rouhani, part two (volume three)*, Tehran: Poyia Printing House
28. Rozhbyani, Mohammad Jamil, (2002), *Mokrian in Kurdistan*, translated by Shahbaz Mohseni, Tehran: first edition, Anna Publishing.
29. Safizadeh, Dr. Sediq (Bore Ke Yi), (1999), *History of Kurds and Kurdistan*, Tehran, Farshiveh Printing House
30. Sanandji, Mirza Shokrullah, (1987), *Nasari's masterpiece in the history and geography of Kurdistan*, edited by Heshmatullah Tabibi, Tehran: Amir Kabir.
31. Siori, Roger Mervin, (1995), *Safavid Iran*, translated by Kambiz Azizi, third edition, Tehran: Center Publishing.
32. Soltani Hourami, Muzaffar Bahman, (2006), *History of Horama based on the report of the history of Horama Mullah Abdullah Hourami alias Shida*, Tehran: Ehsan
33. Turkman Monshi, Iskander Beygh, (2013), *Alamarai Abbasi*, revised by Iraj Afshar, Tehran: Amirkabir Publishing House.
34. Vahid Qazvini, Mirza Mohammad Taher, (2004), *History of Jahanarai Abbasi, propaganda of Saeed Mir Mohammad Sadegh under the supervision of Ehsan Eshraghi*, Tehran, Institute of Humanities and Cultural Studies.
35. Vegayhneghar Kurdestani, Ali Akbar, (2002), *Kurdish nomads, elots and tribes, by the efforts of Mohammad Rauf Tawaif*, Tehran: Tawakli Publications, first edition.
36. Yasemi, Rashid, (1984), *the Kurd and his racial and historical connection*, Tehran: Amir Kabir.
37. Zehki Behygh, Amin, (2017), *Summary of a History of Kurds and Kurdistan*, Karaj: First Edition, Publication Mang